

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2019. gada 3.oktobrī Nr.1-8/18

Latvijas Republikas Saeimai

e-pasts: saeima@saeima.lv

Zināšanai: **Ministru kabinetam**

e-pasts: vk@mk.gov.lv

Par likuma "Par valsts pensijām" 16.panta pirmās daļas 2.punkta un otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 12.panta 10.punktā noteikto tiesībsargs ilgstošā laika posmā ir veicis izpēti par nabadzības riskam visvairāk pakļauto iedzīvotāju situāciju Latvijā, rūpīgi analizējot un sekojot līdzi valdību apņēmtībām mazināt sociālo nevienlīdzību, un solījumiem pilnveidot un uzlabot sociālā atbalsta sistēmas. Īpašu vērību tiesībsargs pievērsis mazāk aizsargāto iedzīvotāju grupām: bērniem, cilvēkiem ar invaliditāti, gados vecākiem cilvēkiem, nepilnām ģimenēm. Par nepieciešamību steidzami un nekavējoties pārskatīt esošās sociālā atbalsta sistēmas tiesībsargs ir informējis valdību un likumdevēju vairākkārtīgi:

- 2012.gada 30.novembra vēstulē Nr.1-5/298 valdībai un parlamentam;
- 2016.gada 17.oktobra vēstulē Nr.1-5/188 valdībai un parlamentam;
- 2018.gada 15.augusta vēstulē Nr.1-5/96 valdībai;
- 2018.gada 17.oktobra vēstulē Nr.1-5/123 valdībai;
- 2018.gada 17.oktobra vēstulē Nr.1-5/124 parlamentam;
- 2019.gada 25.janvāra vēstulē Nr.1-5/12 valdībai.

Tomēr, neskatoties uz regulāriem aicinājumiem pilnveidot esošo situāciju, būtiski uzlabojumi pēdējo piecu gadu laikā nav panākti. Joprojām nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai ir pakļauts ievērojams skaits Latvijas iedzīvotāju. 2017.gadā

nabadzības riskam bija pakļauti 23,3 procenti jeb 446 tūkstoši iedzīvotāju. Šo iedzīvotāju ekvivalentie rīcībā esošie ienākumi bija zem 367 euro mēnesī.¹

[1] Cilvēki ar invaliditāti ir viena no mazāk aizsargātajām jeb nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām, t.i., iedzīvotāju grupām, kurām ir liegtas vai apgrūtinātas iespējas iegūt pietiekamus ienākumus, saņemt dažādus pakalpojumus un preces, kuras ir būtiski nepieciešamas pilnvērtīgai funkcionēšanai sabiedrībā.²

Invaliditātes likuma 5.panta pirmajā daļā invaliditātes jēdziens tiek skaidrots kā ilgstošs vai nepārejošs ļoti smagas, smagas vai mērenas pakāpes funkcionēšanas ierobežojums, kas ietekmē personas garīgās vai fiziskās spējas, darbības, pašaprūpi un iekļaušanos sabiedrībā. Līdz ar to cilvēki ar invaliditāti ir sociālā grupa, kurai nepieciešama īpaša aizsardzība.

Viens no būtiskākajiem lielumiem, kas ietekmē cilvēku ar invaliditāti ikdienu, ir invaliditātes pensijas minimālie apmēri.

Tiesības uz sociālo nodrošinājumu invaliditātes gadījumā Latvijā reglamentē likums “Par valsts pensijām”. Atbilstoši minētā likuma 16.panta pirmās daļas 2.punktam III grupas invaliditātes gadījumā invaliditātes pensiju piešķir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta līmenī. Savukārt I un II invaliditātes grupas minimālo invaliditātes pensiju apmērus nosaka likuma “Par valsts pensijām” 16.panta otrā daļa: *“I un II grupas invaliditātes pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kuram piemērots šāds koeficients:*

I grupas invaliditātes gadījumā — 1,6;

II grupas invaliditātes gadījumā — 1,4”.

Likuma “Par valsts pensijām” 16.panta trešā daļa noteic: *“Ja persona piecus gadus pirms invaliditātes pensijas piešķiršanas nav bijusi pakļauta invaliditātes apdrošināšanai, invaliditātes pensija piešķirama apmērā, kāds atbilstoši invaliditātes grupai noteikts šā panta pirmās daļas 2.punktā un šā panta otrajā daļā.”*

Ievērojot Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” (turpmāk – Ministru kabineta noteikumi Nr.1605) 2.punktā noteikto valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru 64,03 euro, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – 106,72 euro, invaliditātes pensijas minimālais apmērs:

- personām ar I grupas invaliditāti ir vienāds ar valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kuram piemērots koeficients 1,6 (t.i., 102,45 euro, personām ar invaliditāti kopš bērnības – 170,75 euro);

¹ Centrālā statistikas pārvalde. Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2018.gadā. Publicēts 04.04.2019. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/368-ienakumi-un-dzives-apstakli-latvija-2018-gada>

² Par attiecīgajām cilvēku grupām sk. <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/sociala-ieklausana/situacijas-raksturojums>.

- personām ar II grupas invaliditāti ir vienāds ar valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kuram piemērots koeficients 1,4 (t.i., 89,64 euro, personām ar invaliditāti kopš bērnības – 149,41 euro);
- personām ar III grupas invaliditāti ir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā (t.i., 64,03 euro, personām ar invaliditāti kopš bērnības – 106,72 euro).

Tas nozīmē, ka invaliditātes pensijas minimālo apmēru ietekmē vairāki faktori – gan piešķirtā invaliditātes grupa, gan tas, vai invaliditāte personai ir bijusi noteikta kopš bērnības. Tomēr visbūtiskāk invaliditātes pensijas minimālo apmēru ietekmē valsts noteiktais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs.

Tiesībsarga ieskatā, likuma “Par valsts pensijām” 16.panta pirmās daļas 2.punkts un otrā daļa neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1.pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam, jo valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs, līdz ar to arī invaliditātes pensijas minimālie apmēri, ir nepietiekams.

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra tiesībsargam sniedza datus par valsts garantētās minimālās pensiju saņēmēju skaitu:

Valsts garantētās minimālās invaliditātes pensijas saņēmēji (2019.gada jūlija dati)	Kopā	Invaliditāte kopš bērnības	Invaliditāte pārējos gadījumos
Kopā	17 192	1 757	15 435
I grupas invaliditāte	1 643	147	1 496
II grupas invaliditāte	10 871	1 255	9 616
III grupas invaliditāte	4 678	355	4 323

[2] Satversmes 109.pants noteic: *“Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.”*

Tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā apmērā ietilpst Satversmes 109.panta tvērumā, un šo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai.³

Minētā panta saturu Satversmes tiesa ir analizējusi vairākos spriedumos un norādījusi, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem, t.i., tā ir tieši saistīta ar katras valsts iespējām. Tādēļ arī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos sociālās tiesības ir formulētas kā vispārīgi valsts pienākumi, atstājot dalībvalstīm plašas izvēles iespējas šo tiesību realizācijā. Turklāt valstij ir piešķirama plaša rīcības brīvība, veidojot savu sociālās drošības sistēmu.⁴ Lēmumi šajā jomā parasti vairāk atkarīgi nevis no juridiskiem, bet politiskiem apsvērumiem, kas savukārt atkarīgi no likumdevēja priekšstata par valsts

³ Satversmes tiesas 2013.gada 13.februāra spriedums lietā Nr.2012-12-01. Latvijas Vēstnesis, 33 (4839), 15.02.2013.

⁴ Satversmes tiesas 2011.gada 17.februāra spriedums lietā Nr.2010-20-0106. Latvijas Vēstnesis, 29 (4427), 22.02.2011.

sociālo pakalpojumu sniegšanas principiem, valsts ekonomiskās situācijas un sabiedrības vai kādas tās daļas īpašas nepieciešamības pēc valsts palīdzības vai atbalsta.⁵ Taču valsts rīcības brīvība nav absolūta. Tās veidotajai sociālā nodrošinājuma sistēmai ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem, proti, valstij jānodrošina sociālā nodrošinājuma sistēmas esamība, adekvātums un pieejamība.⁶

[3] Valstij attiecībā uz tiesībām uz sociālo nodrošinājumu tāpat kā citu pamattiesību jomā ir trīs veida pienākumi: gan respektēt, gan aizsargāt, gan arī nodrošināt personas tiesības.⁷ Sociālo tiesību jomā īpaša nozīme ir tam, vai valsts ar savu pozitīvo rīcību spēj nodrošināt personai no konkrētas pamattiesības izrietošo individuālo vajadzību apmierināšanu.⁸

Kritēriji, pēc kuriem vērtējama tiesību normas atbilstība pamattiesībām uz sociālo nodrošinājumu, var atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā norma ierobežo personai piešķirtās tiesības vai arī nosaka valsts pozitīvo pienākumu izpildi⁹.

Vērtējot, vai valsts ir izpildījusi pozitīvos pienākumus, kas tai izriet no personas sociālajām pamattiesībām, ir jāpārbauda, vai: 1) likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības; 2) šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, vai personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā; 3) ir ievēroti vispārējie tiesību principi¹⁰.

[3.1] Vērtējot, vai likumdevējs ir veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības, jānorāda, ka ar sociālo nodrošinājumu Latvijā ir saprotami dažādi sociālās drošības pasākumi, tostarp arī sociālās apdrošināšanas sistēma, kuras ietvaros tiek sniegts materiāls nodrošinājums invaliditātes gadījumā¹¹. Satversmes 109.pantā nav reglamentēti pensiju sistēmas noteikumi. Līdz ar to pensiju sistēmas uzbūves un darbības principi ir likumdošanas ceļā izlemjams jautājums, proti, likumdevējs ir tiesīgs sociālo tiesību saturu konkretizēt likumos.¹²

Tiesības uz sociālo nodrošinājumu invaliditātes gadījumā sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros ir konkretizētas likumā "Par valsts pensijām". No minētā likuma 16.panta pirmās daļas regulējuma konstatējams, ka I un II grupas invaliditātes pensijas apmērs ir atkarīgs:

⁵ Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01. Latvijas Vēstnesis, 183 (3551), 15.11.2006.

⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 562.lpp.

⁷ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01. Latvijas Vēstnesis, 201 (4187), 22.12.2009.

⁸ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01. Latvijas Vēstnesis, 201 (4187), 22.12.2009.

⁹ Satversmes tiesas 2011.gada 19.decembra spriedums lietā Nr.2011-03-01. Latvijas Vēstnesis, 200 (4598), 21.12.2011.

¹⁰ Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr.2006-10-03. Latvijas Vēstnesis, 201 (3569), 19.12.2006.

¹¹ Likums "Par sociālo drošību", 5. pants. <https://likumi.lv/ta/id/36850#p5>

¹² Satversmes tiesas 2011.gada 19.decembra spriedums lietā Nr.2011-03-01. Latvijas Vēstnesis, 200 (4598), 21.12.2011.

- ✓ no personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, ko nosaka par jebkuriem 36 mēnešiem pēc kārtas pēdējo piecu gadu laikā pirms invaliditātes pensijas piešķiršanas;
- ✓ no personas individuālā apdrošināšanas stāža;
- ✓ no maksimāli iespējamā apdrošināšanas stāža, kuru nosaka no 15 gadu vecuma līdz likumā noteiktā pensijas vecuma sasniegšanai.

III grupas invaliditātes gadījumā invaliditātes pensiju piešķir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā.

Tādad personu ar I un II grupas invaliditāti pensijas apmērs cita starpā ir atkarīgs no personas individuālās iesaistes pensijas nodrošināšanā. Vienlaikus likums “Par valsts pensijām” paredz nodrošināt personai invaliditātes pensiju vismaz minimālā apmērā¹³. Tādējādi var secināt, ka, paredzot personai tiesības saņemt invaliditātes pensiju vismaz minimālā apmērā, valsts formāli ir izpildījusi pienākumu nodrošināt tiesības uz sociālo nodrošinājumu minimālajā līmenī.

Vienlaikus jāatzīmē, ka minimālajam invaliditātes pensijas apmēram ir piesaistīts apdrošināšanas atlīdzības par darbaspēju zaudējumu minimālais apmērs, t.i., piešķirtā atlīdzība par darbaspēju zaudējumu nedrīkst būt mazāka par likumā “Par valsts pensijām” atbilstošajai invaliditātes grupai noteikto invaliditātes pensijas minimālo apmēru¹⁴.

[3.2] Vērtējot, vai pasākumi sociālo tiesību īstenošanai, ir veikti pienācīgi, ir jāņem vērā Satversmes tiesas atziņas. Proti, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Satversme neparedz personas tiesības uz noteiktu pabalsta apmēru, taču vienlaikus ir atzinusi, ka personai ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā apmērā¹⁵. Tāpat valstij ir regulāri jāseko sniegtā sociālā nodrošinājuma apmēra pietiekamībai, lai garantētu, ka atbalsta saņēmēji var atļauties preces un pakalpojumus, kas tiem nepieciešami savu tiesību īstenošanai. Līdz ar to valstij ir pienākums periodiski pārskatīt sociālā nodrošinājuma apmēru.¹⁶ Sociālā nodrošinājuma apmēra periodiskas pārskatīšanas mērķis ir novērst to, ka varētu pazemināties iedzīvotāju labklājība.¹⁷

[3.2.1] Analizējot progresīvās attīstības principa jeb periodiskas pārskatīšanas pienākuma nodrošināšanu attiecībā uz invaliditātes pensijas minimālajiem apmēriem, ir aplūkojams vēsturiskais un šī brīža tiesiskais regulējums un izvērtējamas izmaiņas faktiskajā situācijā un konstatējams sekojošais.

Ar 1996.gada 27.decembrī veiktajiem grozījumiem likumā “Par valsts pensijām” tika ietverta norma, kas noteica invaliditātes pensijas aprēķināšanas kārtību – 16.pants. Invaliditātes pensijas minimālo apmēru noteikšanas kārtība, kas ietverta likuma “Par valsts pensijām” 16.panta pirmās daļas 2.punktā un otrajā daļā, laika gaitā

¹³ Likums “Par valsts pensijām”, 16.panta trešā daļa. <https://likumi.lv/doc.php?id=38048>

¹⁴ Likums “Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām”, 13.panta trešā daļa. <https://likumi.lv/doc.php?id=37968>

¹⁵ Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr.2006-10-03. Latvijas Vēstnesis, 201 (3569), 19.12.2006.

¹⁶ Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01. Latvijas Vēstnesis, 187 (4173), 27.11.2009.

¹⁷ Satversmes tiesas 2007.gada 8.jūnija spriedums lietā Nr.2007-01-01. Latvijas Vēstnesis, 95 (3671), 14.06.2007.

nav mainījusies un joprojām ir spēkā. No minētā var secināt, ka likumdevēja griba jau sākotnēji ir bijusi noteikt invaliditātes pensijas minimālo apmēru, to piesaistot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam.

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību cita starpā nosaka Ministru kabineta noteikumi Nr.1605.

Periods	Minimālās invaliditātes pensijas apmērs (euro)					
	I inv. grupa	I inv. grupa kopš bērnības	II inv. grupa	II inv. grupa kopš bērnības	III inv. grupa	III inv. grupa kopš bērnības
07.01.1997. ¹⁸ - 31.06.2003.	56,80	56,80	49,70	49,70	35,50	35,50
01.07.2003. ¹⁹ - 30.11.2003.	68,16	113,82	59,64	100	42,60	71,14
01.12.2003. ²⁰ - 31.12.2005. ²¹	79,68	113,82	69,72	100	49,80	71,14
01.01.2006. ²² - 31.12.2008.	102,45	113,82	89,64	100	64,03	71,14
01.01.2009. ²³ - līdz šim brīdim ²⁴	102,45	170,75	89,64	149,41	64,03	106,72

No minētās tabulas izriet, ka Noteikumu Nr.1605 pieņemšanas brīdī (2009.gada 22.decembrī) valsts sociāla nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs bija noteikt 45 latiem²⁵, kas atbilst pašreizējam ekvivalentam 63,04 euro. Pirms tam pamata bāzes valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs bija noteikts Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma

¹⁸ Ministru kabineta 1995.gada 19.decembra noteikumi Nr.381 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru un piešķiršanas kārtību”. <https://likumi.lv/ta/id/33506>

¹⁹ Ministru kabineta 2003.gada 29.jūlija noteikumi Nr.430 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”, <https://likumi.lv/ta/id/77822>

²⁰ Ministru kabineta 2003.gada 19.novembra noteikumi Nr.651 “Grozījums Ministru kabineta 2003.gada 29.jūlija noteikumos Nr.430 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību””, <https://likumi.lv/ta/id/81326>

²¹ Ministru kabineta 2005.gada 26. jūlija noteikumi Nr.561 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”, <https://likumi.lv/ta/id/113510/redakcijas-datums/2005/07/30>

²² Ministru kabineta 2005.gada 22.novembra noteikumi Nr.883 “Grozījums Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību””, <https://likumi.lv/ta/id/122151>

²³ Ministru kabineta 2008. gada 16. septembra noteikumi Nr.756 “Grozījums Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību””, <https://likumi.lv/ta/id/181295>

²⁴ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” <https://likumi.lv/ta/id/202850>

²⁵ Turpat, skat.2.punktu.

pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”. Noteikumu Nr.561 sākotnējā redakcijā pabalsta apmērs bija noteikts 35 lati. Savukārt ar 2006.gada 1.janvāri tas tika noteikts 45 lati²⁶.

Līdz ar to var secināt, ka pamata valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir bijis nemainīgs jau vairāk nekā 13 gadus.

Attiecībā uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta bāzes apmēru personām ar invaliditāti kopš bērnības konstatējams, ka tāds sākotnēji nemaz nepastāvēja, to ieviesa ar 2003.gada 1.jūniju un kopš tā ieviešanas tas bija nemainīgs 50 latu (jeb 71,14 euro) apmērā līdz 2009.gada 1.janvārim, kad attiecīgo pabalstu paaugstināja līdz 75 latiem, kas atbilst pašreizējam ekvivalentam 106,72 euro.

Līdz ar to var secināt, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta bāzes apmērs personām ar invaliditāti kopš bērnības ir bijis nemainīgs jau vairāk nekā 10 gadus.

Par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra neatbilstību Satversmei tiesībsargs norādīja 2019.gada 23.maija vēstulē Nr.1-8/9 “Par Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam”, aicinot valdību līdz 2019.gada 24.jūlijam novērst tiesībsarga konstatētos trūkumus un noteikt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta līmeni atbilstoši Satversmei (vēstule pievienota pielikumā). Tiesībsarga ieskatā, valsts, nosakot valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērus, nav pienācīgi veikusi pasākumus sociālo tiesību īstenošanai, kā arī nav ievērojusi vispārējos tiesību principus – sociāli atbildīgas valsts principu, cilvēka cieņas principu un diskriminācijas aizlieguma principu.

Ņemot vērā 2019.gada 23.maija vēstulē norādītos argumentus, tiesībsargs uzskata, ka invaliditātes pensijas minimālais apmērs, kas ir piesaistīts valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam, kopš 1996.gada nav pienācīgi pārskatīts.²⁷

Minētais neatbilst valsts pienākumam pastāvīgi pārskatīt sociālās aizsardzības līmeni, cenšoties paaugstināt iedzīvotāju dzīves kvalitāti ar maksimāli pieejamiem resursiem, kas veido ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – pakts) 2.panta pirmās daļas un 9.panta pārkāpumu²⁸.

Pakta 9.pantā noteikts: „Šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības uz sociālo drošību, tostarp sociālo apdrošināšanu.” Tiesībām uz sociālo drošību ir būtiska nozīme, lai garantētu cieņu pret ikvienu personu, kas nonākusi apstākļos,

²⁶ Ministru kabineta noteikumi Nr.561 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”, <https://likumi.lv/doc.php?id=113510>

²⁷ Latvijas Republikas tiesībsarga 2019.gada 23.maija vēstules Nr.1-8/9 “Par Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam” 4.2.1.punkts.

²⁸ ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2.panta pirmā daļa: “Ikviens šā pakta dalībvalsts apņemas individuāli un starptautiskās palīdzības un sadarbības veidā, piemēram, sadarbojoties ekonomikas un tehnikas jomā, maksimālajos tai pieejamo resursu ietvaros veikt pasākumus, lai pakāpeniski nodrošinātu šajā pakatā atzīto tiesību pilnīgu īstenošanu ar visām atbilstošajām metodēm, tai skaitā arī pieņemot likumdošanas pasākumus”; 9.pants: “Šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības uz sociālo nodrošinājumu, ieskaitot sociālo apdrošināšanu”.

kuros nav iespējams pilnīgi izmantot paktā paredzētās tiesības²⁹. ANO Ekonomikas un sociālo lietu padomes Vispārējais komentārs Nr.19 – Tiesības uz sociālo drošību (9.pants), noteic dalībvalstu pienākumus, paredzot, ka, lai gan paktā ir noteikts, ka tā īstenošana var notikt pakāpeniski, un ir atzīts, ka pieejamie resursi var būt ierobežoti, tas arī uzliek dalībvalstīm dažādus pienākumus, kuri stājas spēkā nekavējoties. Dalībvalstīm ir tūlītēji pienākumi attiecībā uz tiesībām uz sociālo drošību, piemēram, tām jāgarantē, ka šīs tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas (2.panta 2.punkts), jānodrošina vienlīdzīgas tiesības vīriešiem un sievietēm (3.pants), un tām ir pienākums veikt pasākumus (2.panta 1.punkts), lai pilnīgi īstenotu 11.panta 1.punktu un 12. pantu. Šiem pasākumiem jābūt pārdomātiem, konkrētiem, un ar tiem jāpanāk, lai pilnīgi tiktu īstenotas tiesības uz sociālo drošību.

Vispārējais komentārs Nr.3 (Dalībvalstu saistību raksturs)³⁰ paredz, ka valstu apņemšanās saskaņā ar 2.panta pirmo daļu, kas paredz “veikt pasākumus”, pats par sevi nav ierobežots ar citiem apsvērumiem. Tādējādi, lai gan attiecīgo tiesību pilnīga īstenošana var tikt sasniegta pakāpeniski, pasākumi šā mērķa sasniegšanai jāīsteno samērīgi īsā laikā pēc pakta spēkā stāšanās attiecīgajās valstīs. Šādiem pasākumiem vajadzētu būt apzinātiem, konkrētiem un mērķtiecīgiem, lai tie atbilstu paktā atzītajām saistībām. Līdzekļi, kas izmantojami, lai veiktu pasākumus, ir noteikti 2.panta pirmajā punktā kā “visi piemērotie līdzekļi” (atbilstošās metodes), tostarp likumdošanas pasākumu pieņemšana. Komiteja uzsver, ka pat tad, ja pieejamie resursi ir acīmredzami nepietiekami, dalībvalstij ir pienākums censties nodrošināt pēc iespējas plašāku attiecīgo tiesību izmantošanu šādos apstākļos. Lai kāda dalībvalsts varētu attaisnot savu nespēju izpildīt vismaz minimālos pamatpienākumus, pamatojot to ar pieejamo resursu trūkumu, tai jāpierāda, ka ir darīts viss iespējamais, lai izmantotu visus resursus, kas ir tās rīcībā.

Nemot vērā minēto, tiesībsarga ieskatā, pasākumi sociālo tiesību īstenošanai nav veikti pienācīgi.

[3.2.2] Vērtējot invaliditātes pensijas minimālā apmēra pietiekamību, jāatzīmē, ka pati valsts politikas plānošanas dokumentos ir atzinusi, ka tas nav pietiekams.³¹

Arī starptautiskās institūcijas ir norādījušas uz sociālās aizsardzības pasākumu nepietiekamību. Proti, Eiropas Sociālo tiesību komiteja, 2017.gada nogalē skatot Latvijas Republikas valdības ziņojumu par Pārskatītās Eiropas sociālās hartas 3., 11., 12., 13., 14. un 30.panta īstenošanu, secināja, ka situācija Latvijā neatbilst Hartas 12.pantam³², jo invaliditātes pensiju minimālie apmēri ir acīmredzami nepietiekami.³³

²⁹ ANO Ekonomikas un sociālo lietu padomes Vispārējais komentārs Nr.19. [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Wwx2MgQYM4MJ:www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/UNITED_NATIONS Economic and Social Council. General Comment No. 19. The right to social security xart. 9x.doc+&cd=2&hl=lv&ct=clnk&gl=lv&client=firefox-b-d](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Wwx2MgQYM4MJ:www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/UNITED_NATIONS_Economic_and_Social_Council.General_Comment_No._19.The_right_to_social_security_xart.9x.doc+&cd=2&hl=lv&ct=clnk&gl=lv&client=firefox-b-d) [aplūkots 26.04.2019.]

³⁰ General comment No.3: The nature of States parties' obligations (art. 2, para. 1, of the Covenant)

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11 [aplūkots 26.04.2019.]

³¹ Konceptija par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu. <http://polsis.mk.gov.lv/documents/5031>

³² Pārskatītās Eiropas Sociālās hartas 12.pants noteic tiesības uz sociālo drošību. Likums “Par Pārskatīto Eiropas Sociālo hartu”. Latvijas Vēstnesis, 40 (4846), 26.02.2013.

³³ Eiropas Sociālo tiesību komitejas 2017.gada 8.decembra secinājumi. Pieejams: <https://bit.ly/2v1ldQf>

Eiropas Komisijas Padome Ieteikumā par Latvijas 2018.gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2018.gada stabilitātes programmu kā viens no trijiem ieteikumiem tika ietverts aicinājums uzlabot minimālo ienākumu pabalstu, minimālo vecuma pensiju un cilvēkiem ar invaliditāti paredzētā ienākumu atbalsta adekvātumu.³⁴

Eiropas Komisija jau vismaz kopš 2015.gada Latvijai katru gadu ir norādījusi:

- uz sociālo pabalstu adekvātumu, īpaši attiecībā uz personām ar invaliditāti un vecāka gadagājuma cilvēkiem;
- uz to, ka nabadzības līmenis personām ar invaliditāti un vecāka gadagājuma cilvēkiem pēdējos gados ir palielinājies un ir viens no augstākajiem Eiropā;
- pabalstu palielinājums ir bijis tik niecīgs, ka to ietekme uz nabadzības mazināšanu ir nebūtiska;
- uz nepieciešamību uzlabot minimālo ienākumu pabalstu un cilvēkiem ar invaliditāti paredzētā ienākumu atbalsta adekvātumu;
- uz augstu māsaimniecību ienākumu nevienlīdzību;
- uz nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu lielo īpatsvaru³⁵.

Arī pēdējā Eiropas Komisijas ziņojumā par Latviju ir norādīts, ka sociālās palīdzības pabalsti joprojām ir zemi, un to ietekme uz lielās nabadzības un nevienlīdzības mazināšanu ir minimāla. Turklāt personu ar invaliditāti sociālā aizsardzība joprojām ir vāja. To personu ar invaliditāti, kuras apdraud nabadzības vai sociālās atstumtības risks, īpatsvars Latvijā ir 42,5%, kas ir viens no augstākajiem rādītājiem Eiropas Savienībā (Eiropas Savienības vidējais rādītājs ir 30,1%). Latvijā ir viena no lielākajām plaisām Eiropas Savienībā starp nabadzības riska rādītāju un sociālās atstumtības rādītāju personām ar invaliditāti un bez tās (20,8 procentpunkti salīdzinājumā ar Eiropas Savienības vidējo rādītāju – 9,2 procentpunkti).³⁶

Sociālā nodrošinājuma mērķis ir garantēt personas iztiku tajos gadījumos, kad šī persona dažādu iemeslu dēļ nav spējīga aktīvi iesaistīties darba tiesiskajās attiecībās un pati sevi nodrošināt. Šiem gadījumiem ir izveidota sociālās drošības sistēma.

Kā jau iepriekš tika minēts, invaliditāte ietekmē personas spējas strādāt, līdz ar to, iestājoties invaliditātei, persona var pretendēt uz invaliditātes, maternitātes un slimības speciālā budžeta izmaksu – invaliditātes pensiju. Tādējādi var pieņemt, ka invaliditātes pensijas mērķis ir garantēt personai ienākumus sociālā riska – invaliditātes – iestāšanās gadījumā.

Kā jau iepriekš norādīts, invaliditātes pensijas minimālais apmērs ir no 64,03 euro līdz 102,45 euro mēnesī atkarībā no piešķirtās invaliditātes grupas, t.i., 2,13 euro līdz 3,42 euro dienā. Personām ar invaliditāti kopš bērnības invaliditātes pensijas minimālais apmērs ir nedaudz lielāks – no 106,72 euro līdz 170,75 euro mēnesī, t.i., 3,56 euro līdz 5,69 euro dienā.

³⁴ Eiropas Komisijas Padomes Ieteikums par Latvijas 2018. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2018. gada stabilitātes programmu. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2018-european-semester-country-specific-recommendation-commission-recommendation-latvia-lv.pdf

³⁵ Eiropas Komisijas dienestu darba dokuments. 2016. gada ziņojums par Latviju, Brisele, 26.2.2016. SWD (2016) 82 final. https://ec.europa.eu/info/publications/2016-european-semester-country-report-latvia_en.

³⁶ Eiropas Komisijas dienestu darba dokuments. 2019.gada ziņojums par Latviju. Brisele, 27.2.2019., SWD(2019) 1013 final. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

Sociālās apdrošināšanas sistēmas ideja ir nodrošināt indivīdam nevis minimālu iztikšanu, bet gan cienīgu dzīves līmeni.

Tiesībsarga ieskatā, invaliditātes pensijas minimālie apmēri nav pietiekami, lai nodrošinātu cilvēka pamatvajadzības, kas Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma izpratnē ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība. Vienlaikus jānorāda, ka par personu ar invaliditāti pamatvajadzībām uzskatāmas arī tās vajadzības, kas saistītas ar šo personu īpašo veselības stāvokli.³⁷

Atbilstoši Pasaules Bankas 2015.gadā atzītajam absolūtās nabadzības līmenis ir 1,90 ASV dolāri dienā³⁸ jeb 1,73 euro dienā³⁹. Šai sakarā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta dienas apmēri liecina, ka Latvijas valsts, neskatoties uz to, ka sevi atzinusi par sociāli atbildīgu Eiropas Savienības valsti, tomēr atzīst, ka sociālā nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs ir cilvēka cienīgs un pietiekams, jo tas ir nodrošināts absolūtās nabadzības līmenī. Ar absolūtās nabadzības iztikas līdzekļiem, piemēram, 2018.gada beigās bija jāiztiek 3509 cilvēkiem⁴⁰. Lai arī no šīs summas atvasināts lielāks pabalsts personām ar invaliditāti, kas iegūta pēc pilngadības, kā arī personām ar invaliditāti kopš bērnības ir noteikts lielāks pamata pabalsts, tomēr tas liek apšaubīt Latvijas kā sociāli atbildības valsts izvēli – pamatvajadzību nodrošināšanu piesaistīt absolūtās nabadzības kritērijiem, ko parasti piemēro jaunattīstības valstī, nevis Eiropas Savienībā atzītiem principiem.

Palūkojoties uz Eiropas Savienības nostāju attiecībā uz Latvijas cilvēku vajadzībām, konstatējams sekojošais.

Eiropas Komisijas finansētā projektā “Eiropas Budžeta paraugu tīkls” tika pētīts pārtikas patēriņa grozs Latvijas galvaspilsētā 2015.gadā⁴¹. Pētījumā konstatēts, ka mēneša budžets, kas vajadzīgs veselīgam uzturam Latvijā, ir 153 euro vienai personai un 574 euro ģimenei, kurā ir divi pieaugušie un divi bērni. Ja ņem vērā arī budžetu, kas nepieciešams citām pārtikas funkcijām (ēšana ārpus mājas, svētki u. c.), tad kopējais ikmēneša pārtikas budžets sasniedz 192 euro vienai personai un 794 euro ģimenei, kurā ir divi pieaugušie un divi bērni. Pētījumā Eiropas Komisija cita starpā konstatēja neatbilstību starp pārtikas patēriņa groza izmaksām un lielākās daļas Latvijas iedzīvotāju ienākumiem, kā arī atzīst: “Ņemot vērā, ka vidējā mēneša darba alga pēc nodokļu nomaksas ir 575 euro (2014.gada 4.ceturksnis), ģimenei, kurā ir

³⁷ Satversmes tiesas 2012. gada 21. jūnija spriedums lietā Nr.2011-20-01. Latvijas Vēstnesis, 98 (4701), 22.06.2012.

³⁸ Pasaules bankas kopsavilkums par nabadzību. 03.04.2019. Pieejams: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>

³⁹ Atbilstoši Latvijas Bankas kursam uz 2019.gada 26.septembri 1 USD = 1.09820 euro, <https://www.bank.lv/statistika/dati-statistika/valutu-kursi/aktualie>

⁴⁰ VSAA dati (nepublicēti).

⁴¹ Eiropas Komisijas finansēta projekta “Eiropas Budžeta paraugu tīkls” mērķis ir visās ES dalībvalstīs izstrādāt starptautiski salīdzināmus budžeta paraugus - preču un pakalpojumu grozi, kas nepieciešami, lai atsevišķa mājsaimniecība sev nodrošinātu pieņemamu dzīves līmeni noteiktā valstī, reģionā vai pilsētā. Budžeta paraugi, kuru sagatavošanā izmantota vienota metodika, var palīdzēt ES dalībvalstīm izstrādāt atbilstošus ienākumu atbalsta pasākumus un veicināt savstarpēju mācīšanos un paraugprakses apmaiņu. Plašāka informācija par šo projektu un pilni valstu ziņojumi ir atrodami Eiropas Komisijas tīmekļa vietnē: <http://europa.eu/!CC79TD>
Kopsavilkumu par Latviju sk. <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/ac74af15-b82f-11e5-8d3c-01aa75ed71a1/language-lv>

viens vecāks un divi bērni, būtu jāiztērē 69 % no kopējiem mājsaimniecības ienākumiem, lai atļautos veselīgas pārtikas grozu.”⁴²

No minētā secināms, ka valsts noteiktais minimālās invaliditātes pensijas apmērs nesedz pat cienīga ēdiena vajadzību nodrošināšanu. Līdz ar to ir pamats atzīt, ka valsts noteiktais minimālās invaliditātes pensijas apmērs nav pietiekams likumdevēja definēto pamatvajadzību – ēdiena, apģērba, mājokļa, veselības aprūpes, obligātā izglītības – nodrošināšanai.

Latvijā sociālās drošības sistēmu veido gan sociālā palīdzība, gan sociālā apdrošināšana, kas ir savstarpēji saistītas un viena otru papildina. Tomēr katrai no tām ir savs mērķis, uzdevums, funkcijas un principi. Likuma “Par sociālo palīdzību” 3.pantā noteikts, ka tiesības uz sociālās palīdzības saņemšanu ir personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesaņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību.⁴³

Lai gan minimālās invaliditātes pensijas saņēmējs var pretendēt uz pašvaldības sociālo palīdzību⁴⁴, tomēr personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu sociālās apdrošināšanas formā nevar aizstāt ar tiesībām uz sociālo palīdzību.⁴⁵

Turklāt jau pirms pieciem gadiem, 2014.gadā koncepcijā “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu” tika norādīts, ka sociālās drošības sistēmas ietvaros ne valsts, ne pašvaldību sociālie transferti nav pietiekami mērķēti, lai trūcīgajiem iedzīvotājiem novērstu nabadzības risku un mazinātu nabadzības dziļumu. Pēc valsts un pašvaldību sociālo transfertu saņemšanas 96,9 procentos gadījumu nabadzīgākie iedzīvotāji (1.kvintile ar vidējiem ienākumiem 111,88 euro uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī) aizvien atrodas uz nabadzības riska robežas. Tas liecina, ka sociālo transfertu apmēri ir nepietiekami, lai mazinātu iedzīvotāju nabadzību.⁴⁶

Arī starptautiskās institūcijas ir norādījušas uz sociālās palīdzības pabalstu nepietiekamību. Proti, Eiropas Sociālo tiesību komiteja, 2017.gada nogalē skatot Latvijas Republikas valdības ziņojumu par Pārskatītās Eiropas sociālās hartas 3., 11., 12., 13., 14. un 30.panta īstenošanu, cita starpā secināja, ka situācija Latvijā neatbilst Hartas 30.pantam⁴⁷, jo nav pienācīgas vispārējas un saskaņotas pieejas cīņai ar nabadzību un sociālo atstumtību.⁴⁸

⁴² Kopsavilkumu par Latviju sk. <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/ac74af15-b82f-11e5-8d3c-01aa75ed71a1/language-lv>

⁴³ Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedums lietā Nr.2000-08-0109. Latvijas Vēstnesis, 41 (2428), 14.03.2001.

⁴⁴ Papildus sk. Latvijas Republikas tiesībsarga 2019.gada 23.maija vēstules Nr.1-8/9 “Par Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam” 4.2.2.punkts.

⁴⁵ Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedums lietā Nr.2000-08-0109. Latvijas Vēstnesis, 41 (2428), 14.03.2001.

⁴⁶ Ministru kabineta 2014.gada 30.oktobra rīkojums Nr.619 “Par koncepciju “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu””. Latvijas Vēstnesis, 216 (5276), 31.10.2014.

⁴⁷ Pārskatītās Eiropas Sociālās hartas 30.pants noteic tiesības uz aizsardzību pret trūkumu un sociālo nevienlīdzību. Likums “Par Pārskatīto Eiropas Sociālo hartu”. Latvijas Vēstnesis, 40 (4846), 26.02.2013.

⁴⁸ Eiropas Sociālo tiesību komitejas 2017.gada 8.decembra secinājumi. Pieejams: <https://bit.ly/2v1ldQf>

Eiropas Komisija 2019.gada ziņojumā par Latviju ir norādījusi, ka sociālās palīdzības pabalsti joprojām ir zemi, un to ietekme uz lielās nabadzības un nevienlīdzības mazināšanu ir minimāla.⁴⁹

Tas nozīmē, ka, lai gan minimālās invaliditātes pensijas saņēmējiem ir pieejams atbalsts, citi pabalsti vai pakalpojumi, taču, ņemot vērā faktisko situāciju, personai ir aktīvi jālīdzdarbojas, sedzot izdevumus par mājokli, veselības aprūpes pakalpojumiem un izglītības iegūšanu. Vienlaikus jāatzīmē, ka I invaliditātes grupu piešķir cilvēkiem gadījumos, ja darbspēju zaudējums ir 80 – 100 procentu apmērā (ļoti smaga invaliditāte), II invaliditātes grupu piešķir, ja darbspēju zaudējums ir 60 – 79 procentu apmērā (smaga invaliditāte), III invaliditātes grupu piešķir, ja darbspēju zaudējums ir 25 – 59 procentu apmērā (mēreni izteikta invaliditāte)⁵⁰. Līdz ar to objektīvu iemeslu dēļ šo cilvēku iespējas gūt ienākumus, strādājot algotu darbu, tādējādi patstāvīgi nodrošinot savu eksistenci (pamatvajadzības), ir būtiski ierobežotas vai šādas iespējas vispār nepastāv un šādu cilvēku pamatvajadzību apmierināšana ir atkarīga no invaliditātes pensijas apmēra. Turklāt cilvēki ar invaliditāti ir viena no tām iedzīvotāju grupām, kurām atgriešanās darba tirgū ir visgrūtākā un ir nepieciešams īpašs atbalsts, lai veicinātu viņu ekonomisko aktivitāti un iekļaušanos darba tirgū⁵¹.

Atbilstoši 2017.gada datiem, lai gan lielākā daļa invaliditātes pensijas saņēmēji (85%) ir bijuši darbspējīgā vecumā, viņu darba tirgus rezultāti bija salīdzinoši slikti – tikai viena ceturtdaļa no viņiem bija nodarbināti.⁵²

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu ir paredzēts paaugstināt – personām ar invaliditāti līdz 80 euro un valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu personām ar invaliditāti no bērnības līdz 122,69 euro⁵³. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra palielināšanas rezultātā palielināsies arī invaliditātes pensijas minimālais apmērs, tomēr tas, tiesībsarga ieskatā, aizvien nebūs pietiekams. Minimālās invaliditātes pensijas joprojām būs krietni zem nabadzības līmeņa, kā arī zem plānotā ienākumu līmeņa trūcīgas personas statusa iegūšanai (198 euro)⁵⁴.

2016.gadā tiesībsargs veica pilotprojektu, apkopojot cilvēku ar invaliditāti dzīvesstāstus, lai atspoguļotu valstī pastāvošo faktisko situāciju. Tabulā ir apkopoti daži piemēri:

⁴⁹ Eiropas Komisijas dienestu darba dokuments. 2019.gada ziņojums par Latviju. Brisele, 27.2.2019., SWD(2019) 1013 final. Pieejams: <https://bit.ly/2Kwvb6l>

⁵⁰ Invaliditātes likuma 6.panta trešā daļa. <https://likumi.lv/doc.php?id=211494>

⁵¹ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas 2018.gada Latvijas ekonomikas attīstības pārskats. Pieejams: https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/leap/leap_2018.pdf

⁵² Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas 2017.gada pārskats “Latvijas aktīvās darba tirgus politikas izvērtējums” https://read.oecd-ilibrary.org/employment/cilveku-sasaiste-ar-darbavietam_ce74856f-lv#page1

⁵³ Latvijas Republikas Ministru kabineta 2019.gada 17.septembra protokollēmuma 27.punkts <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40477690&mode=mk&date=2019-09-17>

⁵⁴ Plāna projekts “Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021.gadam”. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40472799>

Personas/ģimenes apraksts	Ikmēneša ienākumi (vidēji)	Ikmēneša izdevumi (vidēji)	Atlikums (vidēji)	Vajadzības
Sieviete (56 gadi), II invaliditātes grupa (psihiskas un onkoloģiskas saslimšanas, cukura diabēts); nestrādā; maznodrošinātas personas statuss. Īrē 2 istabu dzīvokli ar malkas apkuri.	Invaliditātes pensija – 180 euro. Pašvaldības atbalsts – 118 euro.	Komunālie pakalpojumi, televīzija, internets un telefons – 230 euro Medikamenti un ārstnieciskās procedūras – 200 euro.	0 euro	Finansiālo atbalstu pamatvajadzību apmierināšanai personai sniedz bērni.
Ģimene: - vīrs (64 gadi), nav ienākumu (nav apdrošināšanas stāža); daļējs redzes zudums; nav finanšu līdzekļu, lai varētu atļauties noformēt invaliditātes statusu. - sieva (65 gadi), II invaliditātes grupa; nestrādā.	Sievas invaliditātes pensija – 97,30 euro. Papildus ienākumi – gadījuma darbi.	Par mājokli – 100 euro. Medicīnas izdevumi – 100 euro.	0 euro	Nav līdzekļu, lai iegādātos pārtiku, apģērbu, apmeklētu kultūras pasākumus. Pirms kāda laika saņēma pārtiku no pašvaldības, tomēr tas esot pazemojis.

Minētie piemēri uzskatāmi parāda, ka valsts savu pienākumu periodiski sekot un pilnveidot minimālo invaliditātes pensiju apmēru pietiekamību, nav izpildījusi pienācīgi, t.i., tā, lai Satversmes 109.pantā nostiprinātās tiesības personām būtu īstenojamas reāli.

[3.3] Sociālo tiesību īstenošanā likumdevējam ir jāievēro vispārējie tiesību principi, kas veido personas un valsts tiesisko pamatu.⁵⁵

[3.3.1] Satversmes 1.pants noteic: “*Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.*” Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 1.panta tvērumā ietilpst no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasinātie vispārējie tiesību principi, tostarp tiesiskas valsts princips.⁵⁶

⁵⁵ Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr.2006-10-03. Latvijas Vēstnesis, 201 (3569), 19.12.2006.

⁵⁶ Satversmes tiesas 2017.gada 29.jūnija spriedums lietā Nr. 2016-23-03, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/10/2016-23-03_Spriedums.pdf

Tiesiskas valsts principa materiālā izpratne paredz pamattiesību vispārīstā rakstura atzīšanu un to aizsardzību. Satversmes ievada ceturrtā rindkopa noteic, ka Latvija kā demokrātiska, tiesiska [...] valsts balstās uz cilvēka cieņu. Cilvēka cieņa un katra indivīda vērtība ir pamattiesību būtība. Tāpēc demokrātiskā tiesiskā valstī gan likumdevējam, pieņemot tiesību normas, gan tiesību normu piemērotājam, tās piemērojot, ir jārespektē cilvēka cieņa.⁵⁷ Sociālo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai.⁵⁸

Latvija sevi ir atzinusi par sociāli atbildīgu valsti⁵⁹. Sociāli atbildīga valsts ir tāda valsts, kas likumdošanā, pārvaldē un tiesas spriešanā cenšas iespējami plaši īstenot sociālo taisnīgumu. Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu⁶⁰.

No sociāli atbildīgas valsts principa izriet sociālā taisnīguma princips. Tas paredz rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu – tas nozīmē materiālo un daļēji arī nemateriālo labumu pārdali no turīgākajiem par labu trūcīgākajiem, jo sociāli atbildīga valsts atbalsta vājos, ierobežojot stipros. Šādas izlīdzināšanas politikas īstenošana ir valsts ziņā, tomēr tas nepieļauj labuma pārdali no trūcīgākajiem par labu turīgākajiem⁶¹.

[3.3.2] Noskaidrojot Satversmē noteikto pamattiesību saturu, jāņem vērā Latvijas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā.

Valsts pienākums pildīt starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā citstarp ir ietverts Satversmes 89.pantā, kas noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Konstitucionālā likumdevēja mērķis ir bijis panākt Satversmē ietvērto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautiskajām cilvēktiesību normām⁶².

Latvijas Republikas Saeima 2010.gada 1.martā ratificēja ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO Konvencija), kuras mērķis ir veicināt, aizsargāt un nodrošināt to, lai visas personas ar invaliditāti varētu pilnībā un vienlīdzīgi izmantot cilvēka tiesības un pamatbrīvības, kā arī veicināt cilvēka cieņas ievērošanu⁶³.

Ratificējot ANO Konvenciju, valsts apstiprināja visu cilvēktiesību un pamatbrīvību vispārību, nedalāmību, savstarpējo atkarību un savstarpējo saistību un nepieciešamību garantēt personām ar invaliditāti šo tiesību un brīvību pilnīgu

⁵⁷ Satversmes tiesas 2019.gada 5.marta spriedums lietā Nr.2018-08-03, <https://likumi.lv/ta/id/305362-par-jurmalas-pilsetas-domes-2014-gada-4-septembra-saistoso-noteikumu-nr-27-jurmalas-pilsetas-pasvaldibas-kapsetu-darbibas>

⁵⁸ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01, https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2009-43-01_Spriedums.pdf#search=

⁵⁹ Latvijas Republikas Satversme. Ievads, <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>

⁶⁰ Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis: Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodoli, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012., 109.lpp.

⁶¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 221. lpp.

⁶² Satversmes tiesas 2018.gada 15.marta sprieduma lietā Nr.2017-16-01 9.1.punkts, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/05/2017-16-01_Spriedums.pdf

⁶³ ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām I.panta pirmā daļa. <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

izmantošanu bez diskriminācijas⁶⁴. Vienlaikus valsts atzina, ka ir ārkārtīgi svarīgi novērst nabadzības negatīvo ietekmi uz personām ar invaliditāti⁶⁵, kā arī personu ar invaliditāti tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni sev un saviem ģimenes locekļiem, tostarp uz pienācīgu pārtiku, apģērbu un mājokli un uz pastāvīgu dzīves apstākļu uzlabošanu, kā arī apņēmas veikt atbilstošus pasākumus, lai nodrošinātu un veicinātu šo tiesību īstenošanu bez diskriminācijas invaliditātes dēļ⁶⁶.

Šobrīd, pat neanalizējot saistības, kas Latvijai izriet no Eiropas Padomes un Eiropas Savienības tiesību aktiem, secināms, ka cilvēka cieņas nodrošināšana cita starpā ir starptautisks pienākums, kas nodrošināms ne tikai ar pienācīga apmēra naudas atbalsta sniegšanu, bet ar pienācīgu to pārskatīšanu.

[3.3.3] No starptautiskiem dokumentiem izriet valsts pienākums visupirms parūpēties par to iedzīvotāju vajadzībām, kuri paši par sevi parūpēties nevar, proti, bērniem, cilvēkiem ar invaliditāti un gados vecākiem cilvēkiem.⁶⁷

Nemot vērā iepriekš izklāstīto, tiesībsargs uzskata, ka cilvēki ar invaliditāti tiek nostādīti cilvēka cieņu pazemojošā situācijā. Necieņa izpaužas ar ilglaicīgu valsts bezdarbību, kas šos cilvēkus cita starpā ir nostādījusi diskriminējošā situācijā, salīdzinot, piemēram, kaut vai ar tiem cilvēkiem, kuriem valsts ir radījusi ekonomiskas labklājības nosacījumus, par ko liecina, piemēram, vidējās algas pieauguma dinamika.

Šai sakarā ir uzsverams, ka Satversmes 91.panta otrais teikums noteic, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Diskriminācijas aizlieguma nodrošināšana ir arī starptautisko saistību prasība. Tiesībsargs šajā vēstulē izklāstītajos apstākļos saskata diskrimināciju gan uz invaliditātes pamata, gan sociālā stāvokļa dēļ (cilvēka pozīcija sabiedrības sociālajā hierarhijā, kas pamatojas uz piederību zināmām sabiedrības institūcijām, ienākumu un īpašumu, amatu, profesiju, izglītību un līdzīgām kategorijām, kā arī piederību noteiktam sociālajam slānim, šķirai vai kārtai⁶⁸). Doktrīnā ir atzīts, ka diskriminācijas aizliegums sociālā stāvokļa dēļ ir cieši saistīts ar Satversmes 1.panta ietvertu sociāli atbildīgas valsts virsprincipu. Tas uzliek valstij pienākumu savu politiku vērst uz sociālā un mantiskā stāvokļu izlīdzinājumu, nevis uz sociālo un mantisko atšķirību nostiprināšanu un izvēršanu⁶⁹.

Ievērojot minēto, tiesībsargs uzskata, ka likuma “Par valsts pensijām” 16.panta pirmās daļas 2.punkts un otrā daļa neatbilst vispārējiem tiesību principiem.

Nemot vērā vēstulē izklāstītos argumentus, tiesībsargs uzskata, ka likuma “Par valsts pensijām” 16.panta pirmās daļas 2.punkts un otrā daļa neatbilst Satversmes 1.pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam.

⁶⁴ ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām Preambulas c) punkts.

<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

⁶⁵ ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām Preambulas t) punkts.

<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

⁶⁶ ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 28.panta 1.daļa. <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

⁶⁷ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr.19. Tiesības uz sociālo drošību (9.pants). 59.parágrāfs.

⁶⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 115. - 116.lpp.

⁶⁹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 116.lpp.

Ņemot vērā Tiesībsarga likuma 12.panta 8.punktā noteikto aicinu Latvijas Republikas Saeimu līdz 2019.gada 1.decembrim novērst konstatētos trūkumus un noteikt invaliditātes pensijas minimālo apmēru atbilstoši Satversmei.

Lūdzu informēt par rekomendāciju ieviešanas rezultātiem.

Pielikumā: tiesībsarga 2019.gada 23.maija vēstule Nr.1-8/9 “Par Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam”.

Ar cieņu

Latvijas Republikas
tiesībsargs

J.Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu